

OMAN KÄDEN KAUTTA

– Itsemurhan historian merkitys

Riikka Miettinen

Postmodernia historiantutkimusta, erityisesti mentaliteettien historiaa ja mikrohistoriaa sekä toisaalta epätyypillisten, poikkeuksellisten tapahtumien ja ilmiöiden tutkimusta on usein kritisoitu merkityksettömiin aiheisiin keskittymisestä tärkeempien kohteiden ja rakenteiden kustannuksella.

Ensisilmäyksellä voisi vaikuttaa siltä, että aiheena myös itsemurhan, sinänsä äärimmäisen teon ja suhteellisen poikkeuksellisen ilmiön historian tutkimus olisi Franklin Ankersmitin nimittämää ”historiallisten roskien” ja erikoisuuksien nostamista keskiöön.¹ Mitä merkitystä tai arvoa tiedolla vaikkapa satoja vuosia sitten itsensä hirttäneen rennin kuolemasta, sen taustasta tai seurauksista on historian suuren kertomuksen, puhumattakaan nyky-yhteiskunnan tarpeiden kannalta? Esseessä pohditaan itsemurhan historian tutkimuksen tarpeellisuutta, antia ja ajankohtaisuutta. Tarkastelun keskiössä on itsemurhan historian tutkimuksen merkitys, hyödyllisyys ja anti historiatieteen kannalta ja toisaalta nyky-yhteiskunnan tarpeiden näkökulmasta.

1 Ankersmit 1989: 149.

Kuolemantutkimuksen nousu

Itsemurhien historian tutkimuksen alku ja kehitys on liittynyt läheisesti kuolemantutkimuksen monitieteisellä kentällä sekä laajemmin historiatieteen painotuksissa tapahtuneisiin muutoksiin. Kuolemantutkimus, eli tanatologia, lähti toden teolla käyntiin 1950-luvulla toisen maailmansodan shokin ja muiston siivittämänä, kun muun muassa filosofit, psykologit, sosiologit ja antropologit lähtivät purkamaan kuoleman tabuluonnetta. Pian alkoi myös kuoleman historian tutkimus, kun historioitsijat kiinnostuivat antropologien ja sosiologien viitoittamana kuolemaan liittyvien asenteiden ja rituaalien tutkimuksesta. Anglo-amerikkalaisten tutkijoiden väite modernien länsimaisten yhteisöjen vieraantumisesta kuolemasta herätti myös historiantutkijoiden mielenkiinnon. Kuoleman historian kuuluisimpina pioneeritutkimuksina pidetään Philippe Ariès'n ja Michel Vovellen teoksia, joissa tarkasteltiin kuolemaan suhtautumisen pitkän linjan muutoksia. Alkutaipaleellaan 1970-luvulla kuoleman historian tutkimus linkittyi läheisesti annalistiseen tutkimusperinteeseen ja mentaliteettien historiantutkimuksen traditioon. 1980-luvulla innostuttiin kuoleman empiirisen historian tutkimuksesta, ja myös suomalaiset historiantutkijat – tunnetumpina Eino Jutikkala, Oiva Turpeinen ja Seppo Muroma – alkoivat tarkastella ja etsiä selityksiä kuolleisuuden määrän vaihtelulle.²

Kuolemantutkimuksen, kuoleman historian ja erityisesti kuolemankulttuurin tutkimuksellinen buumi alkoi Suomessa ja Pohjolassa toden teolla vasta viime vuosikymmenellä. Aiheen suosion kasvusta kertoo muun muassa kahden hiljattain perustetun seuran, Suomalaisen Kuolemantutkimuksen Seuran ja Nordic Network of Thanatology:n suosio ja aktiivisuus sekä Helsinki Collegium for Advanced Studies:ssa vuosina 2011–2013 toiminut monitieteinen Ihmisen kuolevaisuus-projekti. Tutkimusta tehdään tanatologian monitieteisellä kentällä ns.

² Ariès 1975; Vovelle 1974. Modernin tanatologian pioneeri- ja klassikkoteos, Feifel 1959. Ks. myös Hakapää 2013: 114–115.

perinteisten tieteenalojen ohella aina virtuaalianthropologiasta hoitotieteeseen ja bioetiikkaan.

Kuolema on universaali ja aina ajankohtainen elämän peruskysymyksiä käsittelevä tutkimuskohde. Kuolemaan liittyvien tutkimusaiheiden uudelleen nousu liittyy samaan länsimaisen kuolemankulttuurin kritiikkiin ja huoleen ihmisen suhteesta kuolemaan, jota esitettiin jo 1960- ja 1970-luvuilla. Tarpeena ja pyrkimyksenä on yhä synnyttää ihmisläheisimpiä käsityksiä ja tapoja kuoleman ymmärtämiseksi. Myös keskimääräisen eliniän nousu, vilkas julkinen keskustelu eutanasiasta ja vanhustenhoidosta sekä synkät uutiset terrorismista, koulu- ja perhesurmista ovat nostaneet kuoleman – erityisesti ns. hyvän kuoleamisen – tapetille, mutta toisaalta luoneet tarpeen ymmärtää ja ehkäistä väkivallantekoja. Yhtäältä myös surun ja suremisen psykologisointi liittyy kuolemantutkimuksen lisääntymiseen.

Laajemmin katsottuna voidaan tulkita, että nykylänsimaisen kulttuurin kiinnostus, ja jopa fiksaatio, kuolemaan ja siihen liittyviin aiheisiin on yhteydessä 1900- ja 2000-luvun katastrofien aikaansaamaan pessimismiin. Koko ihmiskunnan tuho vaikuttaa läheisemmältä ja realistisemmalta kuin koskaan, sillä jatkuva uutisointi ja internet tuovat katastrofit ja kuolemat kaikkien tietoisuuteen. Silti eskapistisessa hengessä kuolemaa viihteellistetään, karnevalisoidaan ja dramatisoidaan, kuten niin valta- kuin alakulttuureissa pinnalla olleet katastrofeja, maailmanloppua, vampyyreja, zombeja ja sarjamurhaajia käsittelevät elokuvat sekä kauno- ja tietokirjallisuus osoittavat. Kuolema-aiheet, ja erityisesti kuoleman ja tappamisen simulaatio ja siihen liittyvä kuolemattomuuden illuusio, ovat vakiinnuttaneet suosionsa esimerkiksi peliteollisuudessa. Vaikka kuolema ei ole enää samalla tavalla tabu kuin vielä viime vuosisadalla, siihen suhtautuminen ja sen käsittely on vähintäänkin ristiriitaista. Kuolemanpelkoa käsitellään fiktionalisoidulla kuoleminen, mutta samalla vältellään sen kohtaamista omalla tai läheisten kohdalla. Kuoleman herättämä huoli ja pelko on saattanut vain lisääntyä nuoruutta ihannoivassa ja egosentrisessä kulttuurissamme, jossa samaan aikaan tieteellinen käsitys kuolemasta aivotoiminnan ja

itsen loppuna on saanut enemmän jalansijaa. Sama levottomuus on toisaalta nostattanut uuden tarpeen mystifioida kuolemaa: osa on kääntynyt hakemaan vastauksia ja lohtua esimerkiksi uususkonnoista.³

Itsemurha historiatutkimuksen marginaalissa

Itsemurhien historian tutkimus on seurailut samoja linjoja ja kronologiaa kuin kuolemantutkimus ja kuoleman historian tutkimus laajemmin. Antropologien ja myöhemmin Arièn ja Vovellen tapaan kiinnostus kohdistui aluksi kulttuurihistoriallisiin aiheisiin ja itsemurhaan liittyviin asenteisiin menneisyydessä. Jo varhain ilmestyi yksittäisiä esityksiä erityisesti lain, kirkon, filosofien ja muun eliitin suhtautumista-voista tekoon.⁴ Itsemurhien historiassa tutkimuksen painopiste siirtyi 1980-luvulta lähtien aatehistoriasta sosiaali- ja väestöhistoriaan, historialliseen antropologiaan, uuteen kulttuurihistoriaan ja sukupuolihistoriaan. Kuten mainittu, 1980-luvulle tultaessa kuoleman demografinen historia oli noussut keskiöön, ja vuosikymmenen loppupuolella myös itsemurhien empiirinen tutkimus pääsi vauhtiin. Kiinnostuksen taustalla oli todennäköisesti huoli itsemurhien määrän räjähdysmäisestä kasvusta länsimaissa sekä tarve etsiä juuria, selityksiä ja vertauskohtia tälle ”modernille” kehitykselle.

Englannissa ilmestyi joukko kattavia ja nimekkäitä tutkimuksia, jotka liittyivät uuden ajan alun sekä 1800-luvun ja 1900-luvun alun itsemurhiin. Historioitsijat keskittyivät asenteiden muutosten lisäksi itsemurha-asteen ajallisiin vaihteluihin ja niiden selityksiin.⁵ Olive Andersonin *Suicide in Victorian and Edwardian England* paitsi kä-

3 Lee 2008.

4 Esim. Bayet 1922; Bourquelot 1841–1843; Fedden 1938; Sprott 1961. Myös Durkheim 1897, III (osa): (luku) 2.

5 Anderson 1980; Anderson 1987; MacDonald 1977; MacDonald 1986; MacDonald & Murphy 1990; Murphy 1986; Stevenson 1987; Stevenson 1987b. Myös varhainen empiirisesti keskiajan itsemurhia käsittelevä tutkimus: Schmitt 1976. Itsemurhan historiografiasta, ks. Healy 2006; Lederer 2006; Snyder 2007.

sitteli itsemurhan aikalaismerkityksiä ja selittämistä myös todensi ja haastoi monia itsemurhatutkimuksen klassikoksi nousseen Émile Durkheimin väitteitä teollistumisen, kaupungistumisen ja muiden rakenteellisten muutosten vaikutuksesta itsemurhien yleisyyteen.⁶ Michael MacDonaldin ja Terence R. Murphyn *Sleepless Souls. Suicide in Early Modern England* paneutui tilastollisen lähestymistavan sijaan poliittisten, kulttuuristen ja sosiaalisten muutosten sekä itsemurhien käsittelyn ja rekisteröidyn määrän yhteyteen.⁷ Molemmista teoksista tuli laaja-alaisuudessaan ja monipuolisuudessaan esikuvia itsemurhan historian tutkimukselle. Itsemurhien esiintymisen ja yleisyyden kartoittamista on jatkettu aktiivisimmin saksankielisiin alueisiin keskittyen.⁸ Mainitsematta ei voi myöskään jättää Alexander Murrayn massiivisia teoksia Englannin, Ranskan, Italian ja Saksan alueiden itsemurhista keskiajalla.⁹

Silti itsemurhailmiön historian tutkimus on jäänyt niin Suomessa kuin muissakin Pohjoismaissa vähälle huomiolle, erityisesti verrattuna anglosaksiseen ja saksankieliseen maailmaan. Itsemurhan esiintymisen empiirisen tutkimuksen sijaan, Arne Janssonin uuden ajan alun Tukholman murhia ja itsemurhia käsittelevää teosta sekä Toivo Nygårdin 1800-luvun jälkipuoliskon ja 1900-luvun alun Suomen itsemurhia koskevaa tutkimusta lukuun ottamatta,¹⁰ Pohjolassa on keskitytty erityisesti lainsäädännön ja kirkon suhtautumistapoihin sekä oikeusistuimien toimintaan itsemurharikosten käsittelyssä.¹¹ Vaikka Suomessa itsemurhien lääketieteellinen ja psykologinen tutkimus on ollut vilkasta aina 1980-luvun lopun valtakunnallisesta itsemurhien ehkäisyprojektista lähtien, aihe on jäänyt vähemmälle huomiolle muilla tieteenä-

6 Anderson 1987.

7 MacDonald & Murphy 1990.

8 Mm. Lind 1999; Schär 1985; Watt 2001. Keski-Euroopan itsemurhien historian tutkimuksen esittelyä, ks. Lederer 2006.

9 Murray 1998–2000.

10 Jansson 1998; Nygård 1994. Toki lisäksi erityisesti 1800-luvun lopulla ja 1900-luvun alkupuolella tehtiin lukuisia aikalaistutkimuksia, ks. Luef 2013; Nygård 1994: 16–20.

11 Mm. Jarrick 2000; Odén e.a. 1998; Ohlander 1986: 25–66.

loilla. Poikkeuksina mainittakoon Nygårdin teos sekä monitieteinen artikkelikokoelma *Suomalainen itsemurha*.¹² Viime vuosina aihe on alkanut askarruttamaan myös suomalaisia historianantutkijoita.¹³

On kuitenkin erikoista, ettei erityisesti itsemurhailmiön historian empiirinen tutkimus ole nostattanut enempää kiinnostusta juuri Pohjoismaissa, joissa itsemurhakuolleisuus näyttää tilastojen valossa olleen suhteellisen merkittävää aina 1800-luvun loppupuolelta nykypäiviin.¹⁴ Kuten tunnettua, Suomessa itsemurhaa pidetään merkittävänä kansanterveysongelmana. Kansainvälisessä vertailussa suomalaisille on ominaista nimenomaan miesten ja erityisesti nuorten miesten suuri itsemurhakuolleisuus.¹⁵ Itsemurha-alttiutta ja itsetuhoisuutta alettiin erityisesti viime vuosisadalta lähtien pitää suomalaisen kulttuuriperinteeseen ja identiteettiin liittyvinä piirteinä.¹⁶ Kuolinsyytilastojen karu kertomus ja yllämainitut essentialistiset käsitykset herättävät mielenkiinnon jäljittää itsemurhailmiön menneisyyttä ja varhaisempaa historiaa paitsi Suomessa myös muualla Pohjolassa.

Itsemurhan historian tutkimuksen tarpeellisuus ja anti

On selvää, että itsensä surmaaminen ei ole nykyään kuolintapana niin poikkeuksellinen kuin usein ajatellaan. Itsemurhaa pidetään varsin perusteetta marginaali-ilmionä ja erikoisena tutkimusaiheena tieteen kentällä. Ilmiö on paitsi universaali ja alati ajankohtainen myös kaikkia vähintään välillisesti koskettava. Esimerkiksi maailmanlaajuisesti tarkasteltuna suurempi määrä ihmisiä kuolee vuosittain oman kätensä

12 Achté e.a. 1989; Nygård 1994.

13 Myllykangas 2014. Myös Anu Salmela (tekeillä oleva väitöskirja 1800-luvun lopun ja 1900-luvun alun suomalaisten naisten itsemurhien kulttuurihistoriasta) ja Riikka Miittinen (2015, väitöskirja itsemurharikollisuudesta 1600-luvun Ruotsissa ja Suomessa).

14 Mäkinen e.a. 2002: 276–277; Nygård 1994: 32–35; Verkko 1951: 120–125; Titelman e.a. 2013.

15 Titelman e.a.: 415–419.

16 Ks. esim. Achté e.a. 1989; Verkko 1951.

kautta kuin murhien, sotien ja terroristi-iskujen tuloksena yhteensä.¹⁷ Yleisyytensä sekä toisaalta yleismaailmallisen esiintymisensä takia itsemurhaa tulisikin pitää luontaisena osana kuoleman ja kuoleamisen historian tutkimuksessa.

Lähes kaikki itsemurhia esimodernilla ajalla käsittelevät tutkimukset viittaavat siihen, että itsensä surmaaminen oli huomattavasti harvinaisempaa verrattuna nykyaikaan, ja että itsemurha-asteen räjähdysmäinen kasvu länsimaissa alkoi vasta 1800-luvun jälkipuoliskolla. Siten itsemurhien suhteellinen lisääntyminen näyttää olevan yhteydessä Durkheiminkin esittämiin makroprosesseihin, kuten teollistumiseen, kaupungistumiseen ja modernisaatioon.¹⁸ Niiden merkitystä yksilön psyykeen on kuitenkin yhtä mahdotonta todentaa kuin Durkheimin ehdottamaa yhteisön integraation asteen tasolla tapahtuneita muutoksia.

Ilmiön ajallinen ja alueellinen vertailu antaa mahdollisuuden saada tietoa siitä, millaisissa oloissa, yhteisöissä ja rakenteissa väestön itsemurha-aste kasvaa ja millaisissa tilanteissa esiintyy itsemurha-aaltoja. Itsemurhien historian tutkimus kertoo siis osaltaan siitä, millaisissa olosuhteissa itsemurhat lisääntyvät. Se tarjoaa siten välillisesti tietoa esimerkiksi poliittisille päättäjille, milloin mielenterveys- ja tukipalveluja tulisi lisätä. Esimerkiksi vuodenajalla (keväällä) on menneiltäkin vuosisadoilta jäljitettävissä oleva yhteytensä itsemurhien ajoittaiseen lisääntymiseen.¹⁹ Myös yhtäkkiset talouden heilahtelut, erityisesti lamat, ovat aiheuttaneet itsemurha-aaltoja, vaikkakin lama-aikojen yhteydestä ja talouden korrelaatiosta itsemurha-asteen kanssa ei ole selvää näyttöä tai yksimielisyyttä nykypäiviltäkään.²⁰ Historialliset aineistot kuitenkin antavat ymmärtää, että itsemurhat lisääntyivät tiettytyyppi-

17 UN News Center 10.9.2009.

18 Durkheim 1897. Ks myös van Hooff 2000, 120–122; Watt 2004.

19 Esim. MacDonald & Murphy 1990: 313; Miettinen 2015; Nygård 1994, 41–42; Schmitt 1976.

20 MacDonald & Murphy 1990: 241–243, 267–269; Miettinen 2015; Minois 1999: 112, 151, 185–186; Watt 2001: 166–191, erit. 166–169. Ks. myös Stack 2000: 202–205.

sinä kriisiaikoina, esimerkiksi kato-, tauti- ja nälkävuosina.²¹ Yhtä laila kääntäen, monien matalan itsemurhakuolleisuuden omaavien menneiden kulttuurien ja yhteisöjen tutkimus antaa tietoa siitä, millaiset elementit ehkäisevät väestön itsemurhataipumusta. Itsemurha-asteen muutosten ja niiden rakenteellisten syiden tulkinta sekä toisaalta yksilötason selittäjien ja riskitekijöiden historian jäljittäminen tarjoaa siten tietoa itsemurhien ennaltaehkäisyyn.

Itsemurhien historiallisten muotojen, syiden, tekotapojen sekä itsemurhakäyttäytymisen ja -asteen vaihtelun ja muutosten tutkiminen tarjoaa vertailukohtia nykypäivän ilmiön ymmärtämiseksi. Erityisesti sosiologian, ja itsemurhiin erikoistuneen suisidologian piirissä, on laadittu useita teorioita itsemurhakäyttäytymisestä sekä rakenteellisista että yksilötason, eli niin makro- kuin mikrotasonkin selittäjistä, riskitekijöistä ja korrelaatioista.²² Itsemurhien historian tutkimuksessa voidaan testata nykyteorioiden soveltuvuutta, yleisinhimillisyyttä ja mahdollisia kulttuurisidonnaisuuksia.²³ Toisaalta moderneja yhteiskuntia koskevien itsemurhateorioiden soveltaminen toisiin kulttuureihin ja eri aikakausiin heijastaa anakronismiin sortumisen vaaran.

Vieraita kulttuureja tutkittaessa on otettava huomioon tutkittavan ympäristön omaleimaisuus; itsemurhailmiön muutosten ymmärtäminen edellyttää tutkittavan ajankohdan kulttuurin, uskonnon, arvojen ja maailmankuvan huomioon ottamista. Esimerkiksi joidenkin nykyään riskitekijöiksi ja itsemurhien syiksi katsottujen seikkojen painotus ja merkitys ihmisen elämänhalun kannalta on poikennut eri kulttuureissa ja eri aikoina. Joka tapauksessa ilmiön historian tutkiminen tarjoaa vertailukohtia moderneille tulkinnoille sekä antaa viitteitä teorioiden yleispätevyydestä ja laajemmin inhimillisen käyttäytymisen perustoista. Itsemurha-asteen kasvun ja vaihteluiden syiden tarkastelu

21 Lederer 1998: 362–363; MacDonald & Murphy 1990: 241–243, 267–269; Minois 1999: 151–152; Nygård 1994: 33.

22 Kattava esitys, ks. Maris e.a. 2000.

23 Moderneja itsemurhateorioita ovat testanneet mm. Anderson 1989; Jansson 1998; Schär 1985; Watt 2001.

lisää ymmärrystämme niin itsemurhan riskitekijöistä kuin myös rakenteellisten muutosten vaikutuksista ihmisten hyvinvointiin ja käyttäytymiseen.

Kansainvälisellä tasolla itsemurhien historian tutkimuksen tarve on tunnustettu ja tunnustettu erityisesti kahden viimeisen vuosikymmenen aikana. Historiallista tietoa ilmiöstä tarvitaan erilaisten teorioiden validiteetin tarkistamisen lisäksi esimerkiksi sosiaalilääketieteen

Kuva 7.

Epätoivoinen rakkaus itsemurhan syynä. Englantilainen litografia 1800-luvun alusta kuvaa nuorukaista, joka uhkaa tappaa itsensä, mutta nuori neito ei ota häntä tosissaan. A young man holding a dagger threatens to kill himself. Wellcome Library, London. Coloured lithograph. Iconographic Collections.

Lähde: Wikimedia Commons.

ja psykologian tutkimuksessa. Vaikka historiantutkija ei välttämättä itse soveltaisi itsemurhateorioita työssään, hän tarjoaa kuitenkin valmiin aineiston jatkotutkimuksille sekä siten edistää ja vie suisidologian tieteenalaa eteenpäin. Lisätietoa ja empiiristä tutkimusta itsemurhailmiöstä ja -käyttäytymisestä kaivataan tutkimattomilta alueilta ja ajoilta.²⁴

Rakenteellisten tekijöiden ja korrelaatioiden lisäksi on tarkasteltava yksilötasolla itsemurhien taustatekijöitä ja vaikuttimia. Ensi silmäyksellä näyttää siltä, että pohjimmiltaan teko ja siihen johtaneet syyt ovat pysyneet samoina läpi historian: taloudelliset kriisit, häpeä, erilaiset epäonnistumiset, menetykset, sairaudet, masennus, alkoholismi, rakkausvaikeudet, syrjäytyminen ja yksinäisyys ovat usein omaehtoisen kuoleman taustalla. Kuitenkin ilmiön historiallinen tarkastelu osoittaa, että eri kulttuureissa ja eri aikoina itsemurhan yleisyyden lisäksi teon muodot, tausta- ja riskitekijät ovat vaihdelleet. Tekotavat ja yksilötason syyt painottuvat eri tavoin ja linkittyvät ajan sosiaaliseen ja kulttuuriseen ympäristöön.²⁵

Esimerkiksi 1800-luvun länsimaisessa kirjallisuudessa ja sanomalehdistössä esitetyt romantisoitujen itsemurhat ja romanttisen rakkauden korostuminen tekivät rakkauselämänvaikeuksista yleisimmän tekijän itsemurhien taustalla.²⁶ Nyky-Japanissa puolestaan häpeä ja työttömäksi jääminen ovat merkittäviä itsemurhamotiiveja. Itsensä surmaamista pidetään usein yhä kasvonsa menettäneen henkilön tapauksessa kunniallisena ratkaisuna.²⁷ Kun käsitys todellisuudesta tuotetaan vuorovaikutuksessa, yhteisössä muodostuu ideaalien ja toistojen kautta erilaisia jaettuina, usein vakiintuneita ja tiedostamattomia näkemyksiä sekä rakenteita esimerkiksi siitä, millaisissa tilanteissa yksilö harkitsee ja hä-

24 Ks. esim. Watt 2004; Lederer 2006. Itsemurhien historian empiiristä tutkimusta hyödynnetään esimerkiksi meemitutkimuksessa. Ks. esim. Holopainen e.a. 2010.

25 Osuva ja tiivistetty kuvaus itsemurhailmiön kulttuurisista muutoksista, ks. van Hooff 2000.

26 Romantisoidusta itsemurhasta viktoriaanisen ajan Englannissa ks. esim. Anderson 1987: 146–147, 193–201; MacDonald & Murphy 1990: 190–203, 290–294.

27 Chambers 2010; Lederer 1997: 358–359.

nen oletetaan harkitsevan itsemurhaa. Kulttuuriset ideaalit, odotukset ja uskomukset vaikuttavat luontaisesti ihmisen käyttäytymiseen, jolloin myös itsemurhaa, sen taustaa ja tulkintaa voidaan tarkastella sosiaalisina konstruktioina.²⁸ Muun ihmistoiminnan tapaan itsemurhakäyttäytyminenkin muodostaa eräänlaisia kulttuurisia meemejä.²⁹

Esimerkiksi itsemurhan ja itsemurhakäyttäytymisen sukupuolittuneisuudella näyttää olevan pitkät juuret länsimaissa. Miehet näyttävät jo 1600-luvulta lähtien tehneen naisiin verrattuna huomattavasti enemmän itsemurhia esimerkiksi Suomessa ja Ruotsissa.³⁰ Muutoinkin on havaittu, että miesten suurempi itsemurhakuolleisuus on ollut suhteellisen pysyvä ilmiö länsimaissa jo vuosisatojen ajan.³¹ Biologiset tekijät, kuten hormonit ja aggressiotaipumus, eivät yksin selitä sukupuolittuneisuutta, sillä muun käyttäytymisen tapaan myös kulttuuriset sukupuoliroolit vaikuttavat asiaan.³² Sukupuolittuneet odotukset ja mallit vaikuttavat esimerkiksi itsemurhan tekotapojen valintaan, ja niin kierre jatkuu jäljittelyn kautta. Suomessa itsensä surmanneet naiset hukuttautuivat suhteellisesti useammin kuin miehet jo 1600-luvulla sekä 1800-luvulla, ja sama on jatkunut näihin päiviin.³³ Sen sijaan erityisesti ampuma-aseiden käyttö on ollut pitkään huomattavasti yleisempää miesten parissa.³⁴ Lisäksi itsemurhan tekotavat vaihtelevat eri maissa ja kulttuureissa.³⁵ Jo tällaiset valinnat ja mielenkiintoiset jatkuvuudet sekä toisaalta eroavaisuudet osoittavat kulttuuristen mallien ja paradigmojen voiman.

28 Esim. Baechler 1979: 343–352.

29 Lester 2009.

30 Mäkinen e.a. 2002: 277–278, 280; Titelman e.a. 2013; Verkko 1951: 127–130.

31 Esim. Lind 1999: 190–191, 202; MacDonald & Murphy 1990: 247–248; Murray 1998: 379–386; Watt 2001: 33–35. Vrt. esim. Kiinassa, Lederer 2006: 34.

32 Kushner 1985; Maris e.a. 2000: 145–147, 152–157. Ks. myös Lederer 2006: 34.

33 Miettinen 2015; Nygård 1994: 55–57, 62–65, Titelman e.a. 2013: 421. Myös monin paikoin muualla Euroopassa hukuttautuminen näyttää olleen pitkään sukupuolittunutta. Ks. esim. Anderson 1987: 19; Lind 1999: 326; MacDonald 1986: 66; Watt 2001: 34.

34 Miettinen 2015; Nygård 1994: 55–57, 68–69; Titelman e.a. 2013: 421.

35 Maris e.a. 2000: 284–308; van Hooff 2000; Titelman e.a. 2013.

Itsemurhakäyttäytymisen muotojen, tekotapojen ja vaikuttimien sekä toisaalta aikalaisselitysten jäljittäminen paljastavat perustavanlaatuisia asioita vallitsevasta mentaliteetista, arvoista, ihmiskuvasta ja kulttuurista. Myös itsemurhan määrittely sekä ymmärrys teon syistä ja vaikuttimista on kulttuurisidonnaista, kuten itsemurhan ymmärtämisessä ja selittämisessä tapahtuneet radikaalit muutokset osoittavat. Esimerkiksi itsemurhan selittäminen lääketieteellisesti, psykopatologisesti tai sosiaalisilla tekijöillä ja rakenteilla on saanut huomattavasti suuremman roolin modernissa maailmassa verrattuna keskiajan tai uuden ajan alun käsityksiin, joissa selityksiä haettiin usein ylikuonnolliselta taholta ja tekijän henkilökohtaisesta uskonnollisesta epäonnistumisesta.³⁶

Suhtautumistavat ja käsitykset tarjoavat tietoa tutkittavan ajan maailmankuvasta, uskonnollisista käsityksistä, normeista, yksilökäsityksistä ja terveen ja sairaan sekä oikean ja vääränlaisen käyttäytymisen määrittelystä. Itsemurhaan liittyvien käsitysten ja asenteiden selkeä, joskin hidaskuutos kertoo länsimaissa tapahtuneesta ihmiskuvan ja maailmankuvan murroksesta.

Itsemurhan historian tutkimuksen anti piileekin siinä, että aiheen kautta voidaan tarkastella menneisyyden rakenteita, yhteiskunnallisia ja kulttuurisia muutoksia sekä myös muita laajempia kokonaisuuksia. Kuten jo Durkheim toi esiin klassikkoteoksessaan *Le suicide: Étude de sociologie* (1897), itsemurha on monitahoisena ilmiönä erittäin hedelmällinen aihe, jota tutkimalla voidaan välillisesti tutkia monenlaisia ihmiselämän alueita sekä yhteiskunnallisia ja kulttuurisia ilmiöitä. Myös historian tutkimuksen kentällä itsemurhien tarkastelua on käytetty välineellisesti laajempien sosiaalisten ja kulttuuristen ilmiöiden ja muutosten tutkimuksessa.

Esimerkiksi Michael MacDonald ja Terence R. Murphy tutkivat itsemurhien kautta Englannissa uuden ajan alun kuluessa tapahtunutta kulttuurista ja sosiaalista muutosta sekä jäljittivät sekularisaatioproses-

36 Ks. esim. Marsh 2010; Myllykangas 2014.

sia ja niitä voimia, jotka muuttivat valtasuhteita.³⁷ Jeffrey R. Watt tarkasteli uuden ajan alun Geneven itsemurhien ohella arvojen muutosta perinteisistä kalvinistisista arvoista individualistisiin, sekulaareihin, kapitalistisiin ja romanttisiin arvoihin.³⁸ Lieven Vandekerckhove tutki itsemurhan kriminalisoinnin ja teon rankaisemisen funktioiden kautta rangaistuksen luonteen muutosta Euroopan yhteiskunnissa.³⁹

Isommat kysymykset kulttuurisista muutoksista ja sosiaalisista rakenteista ovat väistämättä läsnä tutkittaessa niin varsinaisia itsemurhia kuin itsensä surmaamiseenkin liittyviä käsitteitä. Usein itsemurhien historian tutkimus tuloksineen ei ole rajoittunut vain oman käden kautta aiheutetun kuoleman piirteiden tarkasteluun. Itsemurhien historian tutkimus on tuonut uutta tietoa ja tuoreita tulkintoja mielenterveyden ja lääketieteen historiasta⁴⁰, oikeushistoriasta⁴¹, sukupuolihistoriasta,⁴² keskiajan maailmankuvasta,⁴³ reformaation vaikutuksista⁴⁴ ja jopa nationalismin historiasta⁴⁵.

Valtaosa itsemurhailmiön historiaa käsittelevistä teoksista tarkasteleekin MacDonaldin ja Murphyn sekä Murrayn teosten jalanjäljissä itsemurhaa monesta näkökulmasta ja syvällisen kontekstoinnin kautta. Teon esiintymistä tutkittaessa on välttämätöntä ottaa huomioon historiallisten aineistojen muodostumiseen liittyvät tekijät, rajoitukset ja vääristymät. Siksi tutkimuksessa on kuljetettava jatkuvasti rinnalla aatehistoriallisia ja kulttuurihistoriallisia kerrostumia sekä asenteiden ja suhtautumistapojen tarkastelua. Filosofien, teologien ja juristien näkemykset ovat oleellisia, koska yhteiskunnan instituutioiden ja ympäröivän yhteisön suhtautuminen itsemurhaan vaikuttaa paitsi itsemurhan yleisyyteen myös teon rekisteröintiin.

37 MacDonald & Murphy 1990.

38 Watt 2001.

39 Vandekerckhove 2000 [1985].

40 Esim. Myllykangas 2014; Schär 1985.

41 Esim. Houston 2010; Miettinen 2015; Vandekerckhove 2000.

42 Esim. Kushner 1985; Salmela 2011.

43 Murray 2000.

44 Esim. Schär 1985; Watt 2001.

45 Geltmaker 2002.

Itse ilmiön piirteiden lisäksi on tärkeää tutkia myös itsemurhaan liittyviä historiallisia ja kulttuurisidonnaisia käsityksiä ja selitysmalleja sekä tekoon suhtautumista siitäkkin syystä, että ne vaikuttavat osaltaan nykykäsityksiimme itsemurhan luonteesta. Itsensä surmaamista pidettiin vuosisatojen ajan paitsi vakavana, sielun pelastuksen estävänä syntinä myös törkeänä ja rangaistavana rikoksena. Vanhat käsitykset ja käytännöt selittävät sitä, miksi itsemurhaa pidetään yhä vaikeana aiheena ja vaiettuna, häpeällisenäkin tekona. Yleisesti ottaen itsensä surmaamista ei vielä nähdä hyväksyttynä kuolintapana. Itsemurhan vääryyden ja itsemurhantekijöiden ruumiiden poikkeavan ja häpäisevän kohtelun perusteluihin voidaan peilata nyky-yhteiskuntamme käsityksiä ja arvoja. Samalla itsemurhaan liittyvien historiallisten käsitysten tuntemus auttaa ymmärtämään esimerkiksi eutanasiasta käytävää loputonta arvokeskustelua.

Itsemurhan historian väline- ja itseisarvo

Itsemurhan historialla on paitsi tärkeä paikkansa empiirisen tiedon ja vertailukohtien tuottajana modernin itsemurhatutkimuksen tarpeisiin myös välinearvoa menneisyyttä koskevan uuden tiedon tuottamisessa. Menneisyyden itsemurhia tarkastelemalla voidaan havaita mikro- ja makrotason itsemurhateorioiden osuvuus tai kulttuurisidonnaisuus. Itsemurhailmiön ja itsemurhakäyttäytymisen tutkimuksella myös tarkennetaan kuvaa entisaikojen elämästä ja ajattelusta. Itsemurhan teko-tavat ja -paikat kertovat esimerkiksi menneen ihmisen elämänpiiristä ja arjesta. Taustatekijät ja toisinaan selvästi hahmotettavissa olevat vaikuttimet kertovat ajan arvoista, peloista, odotuksista ja sukupuolirooleista, teon aikalaisselitykset taas yhteisön ihmis- ja maailmankuvasta ja teon seuraukset valta-asetelmista ja käsityksistä yksilön oikeuksista ja velvollisuuksista. Itsemurhien määrässä ja muodoissa sekä itsemurhiin liittyvissä käsityksissä, selityksissä ja suhtautumistavoissa tapahtuneet

muutokset puolestaan heijastelevat kulttuurissa, mentaliteetissa ja yhteiskunnassa tapahtuneita käänteentekeviä kehityskulkuja.

Silti itsemurhan historian tutkimuksella ei ole pelkästään välinearvoa. Ottaen huomioon itsemurhailmiön merkittävyyden ja universaalisuuden, itsemurhien tutkimuksella tulisi olla myös itseisarvoa. Ennen kaikkea itsemurhien historiallisten muotojen, syiden ja tekotapojen sekä itsemurhakäyttäytymisen ja -asteen vaihtelun ja muutosten tutkimisen anti piilee siinä, että tulokset avartavat ymmärrystämme nykypäivän itsemurhailmiöstä. Yhtäältä historioitsijat osoittavat kuinka itsemurha on sosiaalisesti ja kulttuurisesti konstruoitu ilmiö, joka voidaan kokea ja ymmärtää hyvinkin eri tavoin eri kulttuureissa. Itsemurhan historia havahduttaa sille tosiasialle, että kulttuuri ja yhteiskunta kaikessa moninaisuudessaan vaikuttavat itsemurhakäyttäytymiseen ja itsemurhien yleisyyteen.

Pohjimmiltaan samat kysymykset askarruttavat usein niin historiantutkijoita kuin läheisensä menettäneitä miksi ja mitä (olisi voinut) tehdä toisin. Mitä paremmin ymmärrämme toisaalta itsemurhaan päätyvien ajattelua, itsemurhille altistavia tilanteita sekä rakenteellisia ja kulttuurisia tekijöitä, sitä tehokkaammin itsemurhia voidaan ehkäistä. Itsemurhien historian tutkimus voi osoittaa, millaisin toimin itsemurhia on onnistuttu ehkäisemään ja millaisia väestön itsemurha-asteen kanssa korreloivia poliittisia päätöksiä ja rakenteellisia muutoksia tulisi tehdä tai välttää.

Itsemurhien historian tutkimus auttaa lisäämään tarpeellista keskustelua itsemurhasta ympäröivässä yhteisössämme. Vaikka itsemurha on monille vaikea ja tunteita herättävä aihe sen läheisyyden takia, itsemurhasta on hyvä puhua avoimesti katseiden pois kääntämisen sijaan. Tämä auttaa paitsi syyllisyyden- ja vastuun kanssa painiskelevia itsensä surmanneiden omaisia surutyössään myös muita kohtaamaan itseaiheutettuun kuolemaan liittyvät ristiriitaisetkin tunteensa ja käsityk-

sensä. Lisääntyvä tieto ja itsemurhasta käyty keskustelu toivottavasti myös madaltavat kynnyistä tартtua toimeen silloin, kun kanssakulkija antaa aiheita huoleen.

Lähdeluettelo

- Achté, K. & Lindfors, O. & Lönnqvist, J. & Salokari M. (toim.) 1989: *Suomalainen itsemurha*. Helsinki: Psykiatrian tutkimussäätiön kirjasarja 3.
- Anderson, O. 1980: Did Suicide Increase with Industrialization in Victorian England? *Past & Present* no. 86, 149–173.
- Anderson O. 1987: *Suicide in Victorian and Edwardian England*. Oxford: Clarendon Press.
- Ankersmit, F. R. 1989: Historiography and Postmodernism. *History and Theory* 28, 137–153.
- Ariès, P. 1975: *Essais sur l'histoire de la mort en Occident: du Moyen Âge à nos jours*. Pariisi: Éditions du Seuil.
- Baechler, J. 1979: *Suicides*. Käänt. Barry Cooper. New York: Basic Books.
- Bayet, A. 1922: *Le suicide et la morale*. Paris.
- Bourquelot, F. 1841 1843: Recherches sur les opinions et la législation en matière de mort volontaire pendant le Moyen Age. *Bibliothèque de l'École des Chartes III* (1841–1842), 539–560 & *Bibliothèque de l'École des Chartes IV* (1842–1843), 242–266, 456–475.
- Chambers, A. 2010: Japan: ending the culture of the 170 honourable suicide. *The Guardian* (3.8.2010). [<http://www.theguardian.com/commentisfree/2010/aug/03/japan-honourable-suicide-rate>]. Luettu 15.8.2014.
- Durkheim, É. 1897: *Le Suicide, étude de sociologie*. Pariisi: Félix Alcan.
- Fedden, H. R. 1938: *Suicide: a social and historical study*. Cheshire: The Saint Ann's Press.
- Feifel, H. (toim.) 1959: *The Meaning of Death*. New York: McGraw-Hill.
- Geltmaker, T. 2002: *Tired of Living: Suicide in Italy from National Unification to World War I, 1860–1915*. New York: Peter Lang, Studies in modern European history vol. 44.

- Hakapää, J. 2013: Ariès ja kuoleman historia. Teoksessa M. Peltonen (toim.) *Ariès ja historian salaisuus*. Turku: Turun Historiallinen Yhdistys ry, *Historia mirabilis* 10, 114–133.
- Healy, R. 2006: Suicide in early modern and modern Europe – Historiographical review. *The Historical Journal* 49, 903–919.
- Holopainen, J. & Helama, S. & Partonen, T. 2010: Meemit ja suomalainen itsemurha. *Sosiaalilääketieteellinen aikakauslehti* 47, 174–186.
- van Hooff, Anton J. L. 2000: A Historical Perspective on Suicide. Teoksessa Maris e.a. 2000, 96–123.
- Houston, R. A. 2010: Punishing the Dead? Suicide, Lordship, and Community in Britain, 1500–1830. Oxford: Oxford University Press.
- Jansson, A. 1998: *From Swords to Sorrow. Homicide and suicide in early modern Stockholm*. Stockholm: Acta universitatis stockholmiensis, Stockholm studies in economic history 30.
- Jarrick, A. 2000: *Hamlets fråga: en svensk självmordshistoria*. Stockholm: Nordstedt.
- Kushner, H. I. 1985: Women and Suicide in Historical Perspective. *Signs* 10, 537–552.
- Lee, R. L. M. 2008: Modernity, Mortality and Re-Enchantment: The Death Taboo Revisited. *Sociology* 42, 745–759.
- Lederer, D. 1997: The Dishonorable Dead: Elite and Popular Perceptions of Suicide in Early Modern Germany. Teoksessa S. Backmann & H-J. Künast & A. B. Tlustý & S. Ullmann (toim.) *Das Konzept der Ehre in der Frühen Neuzeit*. Augsburg, 347–363.
- Lederer, D. 2006: Suicide in Early Modern Central Europe: A Historiographical Review. *Bulletin of the German Historical Institute London* 28, 33–46.
- Lester, D. 1997: The Role of Shame in Suicide. *Suicide and Life-Threatening Behavior* 27, 352–361.
- Lester, D. 2009: Memes and suicide. *Psychological Reports* 105, 3–10.
- Lind, V. 1999: *Selbstmord in der Frühen Neuzeit: Diskurs, Lebenswelt und kultureller Wandel am Beispiel der Herzogtümer Schleswig und Holstein*. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht, Veröffentlichungen des Max-Planck-Instituts für Geschichte 146.

- Luef, E. 2013: Low Morals at a High Latitude? Suicide in Nineteenth-century Scandinavia. *Journal of Social History* 46, 668–683.
- MacDonald, M. 1977: The Inner Side of Wisdom: Suicide in Early Modern England. *Psychological Medicine* no. 7, 565–582.
- MacDonald, M. 1986: The Secularization of Suicide 1600–1880. *Past & Present* no. 111, 50–100.
- MacDonald, M. & Murphy, T. 1990: *Sleepless Souls. Suicide in Early Modern England*. Oxford: Oxford University Press.
- Maris, R. W. & Berman, A. L. & Silverman M. M. (toim.) 2000: *Comprehensive Textbook of Suicidology*. New York: The Guilford Press.
- Marsh, I. 2010: *Suicide. Foucault, History and Truth*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Miettinen, R. 2015: *Suicide and the Legal Praxis. Crimes and Court Proceedings of Suicides in the Swedish Realm c. 1640–1700*. Tampere: Tampereen yliopisto, painamaton väitöskirja.
- Minois, G. 1999: *History of Suicide. Voluntary Death in Western Culture*. Baltimore: The John Hopkins University Press.
- Murphy, T. 1986: Woeful Childe of Parents' Rage?: Suicide of Children and Adolescents in Early Modern England, 1507–1710. *Sixteenth-Century Journal* 17, 259–270.
- Murray, A. 1998 2000: *Suicide in the Middle Ages* Vol 1–2. Oxford: Oxford University Press.
- Myllykangas, Mikko 2014: *Rappeutuminen, tiedostamaton vai yhteiskunta? Lääketieteellinen itsemurhatutkimus Suomessa vuoteen 1985*. Oulu: Oulun yliopisto, Acta Universitatis Ouluensis B Humaniora 120.
- Mäkinen, I. H. & Beskow, J. & Jansson, A. & Odén, B. 2002: Historical Perspectives on Suicide and Suicide Prevention in Sweden. *Archives of Suicide Research* 6, 269–284.
- Nygård, T. 1994: *Itsemurha suomalaisessa yhteiskunnassa*. Jyväskylä: Jyväskylän yliopisto, Studia historica Jyväskyläensia 50.
- Odén, B. & Persson, B. & Werner, Y. M. 1998: *Den frivilliga döden: samhällets hantering av självmord i historiskt perspektiv*. Stockholm: Cura i samarbete med Forskningsrådsnämnden.

- Ohlander, A-S. 1986: *Kärlek, död och frihet. Historiska uppsatser om människovärde och livsvillkor i Sverige*. Stockholm: Norstedts.
- Salmela, A. 2011: Järkensä menettäneet henkensä hukanneet. Mielenhäiriöt naisten itsemurhien selittäjänä 1800-luvun lopun Suomessa. *Hybris* 3/2011, artikkeli nro. 1.
- Schmitt, J. C. 1976: La suicide au Moyen Age. *Annales. Économies, Sociétés, Civilisations – Année 31*, 3–28.
- Schär, Markus 1985: *Seelennöte der Untertanen: Selbstmord, Melancholie und Religion im Alten Zürich, 1500–1800*. Zürich: Chronos.
- Snyder, T. L. 2007: What Historians Talk About When They Talk About Suicide: The View from Early Modern British North America. *History Compass* 5, 658–674.
- Sprott, S. E. 1961: *The English Debate on Suicide: From Donne to Hume*. Chicago: Open Court.
- Stack, S. 2000: Work and the Economy. Teoksessa Maris e.a. 2000, 193–221.
- Stevenson, S. J. 1987: The rise of suicide verdicts in south-east England, 1530–1590: the legal process. *Continuity and Change* 2, 37–75.
- Stevenson, S. J. 1987b: Social and economic contributions to the pattern of 'suicide' in south-east England, 1530–1590. *Continuity and Change* 2, 225–262.
- Titleman, D. & Oskarsson, H. & Wahlbeck, K. & Nordentoft, M. & Mehlum, L. & Jiang, G. X. & Erlangsen, A. & Nrugham, L. & Wasserman, D. 2013: Suicide mortality trends in the Nordic countries 1980–2009. *Nordic Journal of Psychiatry* 67, 414–423.
- UN News Center 10.9.2009: More people die from suicide annually than from violent acts – UN health officials. *UN News Center* (10.9.2009). [<http://www.un.org/apps/news/story.asp?NewsID=32016&Cr=mental+health&Cr1>]. Luettu 5.5.2013.
- Vandekerckhove, L. 2000: *On Punishment. The Confrontation of Suicide in Old-Europe*. [Van straffen gesproken, De bestraffing van zelfdoding in het oude Europa, 1985]. Käänt. Tom Horan ja Edmundo V. Guzman. Leuven: Leuven University Press, Samenleving Criminaliteit & Strafrechtspleging 19.

- Verkko, V. 1951: *Homicides and Suicides in Finland and their Dependence on National Character*. Kööpenhamina: Scandinavian Studies in Sociology 3.
- Vovelle, M. 1974: *Mourir autrefois: attitudes collectives devant la mort au XVIIe et XVIIIe siècles*. Pariisi: Gallimard.
- Watt, J. R. 2001: *Choosing Death: Suicide and Calvinism in Early Modern Geneva*. Kirksville: Truman State University Press, Sixteenth century essays & studies.
- Watt, J. R. 2004: Toward a History of Suicide in Early Modern Europe. Teoksessa J. R. Watt (toim.) *From Sin to Insanity. Suicide in Early Modern Europe*. New York: Cornell University Press, 1–8.